

A LA RECERCA DEL TEMPS PERDUT

Marcel Proust

EL CANTÓ
DE GUERMANTES

I

*Traducció de
Josep Maria Pinto*



El cercle  *de VIENA*

I

La piuladissa matinal dels ocells semblava insípida a la Françoise. Cada paraula de les minyones la feia sobresaltar; incomodada per totes les passes amunt i avall, es demanava què volien dir; és que ens havíem mudat de casa. Certament, els criats no feien pas menys enrenou en el «sisè» de la nostra casa antiga; però els coneixia; de les seves anades i vingudes n'havia fet coses amigues. Ara, fins i tot al silenci li dedicava una atenció dolorosa. I com que el nostre barri nou semblava tan tranquil com sorollós era el bulevard en el qual hi havia fins ara casa nostra, la cançó (distingible fins i tot de lluny, quan és feble com un motiu d'orquestra) d'un home que passava, feia venir llàgrimes als ulls de la Françoise a l'exili. Així que, si m'havia burlat d'ella que, desolada per haver hagut de deixar una casa on érem «tan apreciats arreu», havia fet les maletes plorant, segons els ritus de Combray, i declarant superior a totes les cases possibles aquella que havia estat la nostra, en canvi, jo que assimilava tan difícilment les coses noves com abandonava fàcilment les velles, em vaig acostar a la nostra vella criada quan vaig veure que la instal·lació en una casa on ella no havia rebut del porter, que encara no ens coneixia, les mostres de consideració necessàries per al seu bon nodriment moral, l'havia submergit en un estat proper a l'essllanguiment. Només ella em podia entendre; de ben segur no hauria estat el seu jove criat, qui ho hauria fet; per a ell, que era tan poc de Combray com era possible, traslladar-se, viure en un altre barri, era com anar-se'n de vacances, ja que la novetat de les coses aportava el mateix repòs que si s'hagués viatjat, es creia

al camp; i un refredat de cap li va aportar, com un «cop d'aire» agafat en un vagó on el vidre no tanca bé, la impressió deliciosa que havia vist món; a cada esternut s'alegrava d'haver trobat una col·locació tan elegant, ja que sempre havia desitjat uns amos que viatgessin molt. Així que, sense pensar en ell, vaig anar de dret cap a la Françoise; com que havia rigut de les seves llàgrimes per una partida que m'havia deixat indiferent, es va mostrar glacial respecte a la meua tristesa, perquè la compartia. Amb la «sensibilitat» pretesa dels nerviosos, creix el seu egoisme; no poden suportar de part dels altres l'exhibició dels mals als quals, en ells mateixos, cada vegada presten més atenció. La Françoise, que no deixava passar ni el més lleuger dels que sentia, si jo patia girava la cara per tal que jo no tingués el plaer de veure com planyien el meu patiment, ni tan sols com el notaven. Va fer el mateix quan li vaig voler parlar de la casa nova. D'altra banda, com que al cap de dos dies havia hagut d'anar a buscar uns vestits que ens havíem descuidat en la que acabàvem de deixar, mentre que jo, a conseqüència del trasllat, encara tenia una mica de «temperatura» i que, com una boa que s'acaba d'empassar un bou, em sentia feixugament abonyegat per un llarg bagul que la meua vista havia de «digerir», la Françoise, amb la infidelitat de les dones, va tornar tot dient que s'havia pensat que s'ofegava en el nostre antic bulevard, que per anar-hi s'havia trobat tota «des-tarotada», que mai a la vida no havia vist escales tan incòmodes, que no tornaria a viure allà a baix «ni per un imperi» i encara que li donessin milions —hipòtesis gratuïtes— i que *tot* (és a dir, tot el referent a la cuina i els passadissos) estava molt més ben «agençat» en la casa nova. Bé, és hora de dir que aquesta —i havíem vingut a viure-hi perquè la meua àvia, com que no estava gaire bé, raó que ens havíem estat de donar-li, necessitava un aire més pur— era un pis que depenia del palau de Guermantes.

A l'edat en què els Noms, tot oferint-nos la imatge de l'incognoscible que hi hem abocat, en el mateix moment en què ens designen també un lloc real, ens forcen amb això a identificar l'un amb l'altre fins al punt que partim a buscar en una ciutat una ànima que no pot contenir perquè ja no tenim el poder d'expulsar del seu nom, no és només a les ciutats i als rius que donen una individualitat, com ho fan les pintures al·legòriques, no és només l'univers físic el que matisen de diferències, que poblen de meravella, també és l'univers social; aleshores cada castell, cada mansió o palau famós té la seva dama o la seva fada com els boscos tenen els seus genis i les seves divinitats les aigües. De vegades, oculta al fons del seu nom, la fada es transforma segons el gust de la vida de la nostra imaginació que la nodreix; així és com l'atmosfera on la senyora de Guermantes existia en mi, després de no haver estat durant anys sinó el reflex d'un vidre de llanterna màgica i d'un vitrall d'església, començava a estendre els seus colors, quan uns somnis tot diferents la van impregnar amb l'escumosa humitat dels torrents.

Tot i això, la fada s'esllangueix si ens acostem a la persona real a la qual correspon el seu nom, ja que, aquesta persona, el nom aleshores la comença a reflectir i ja no conté res de la fada; la fada pot renéixer si ens allunyem de la persona; però si ens quedem a la vora, la fada mort definitivament i amb ella el nom, com aquella família de Lusignan que s'havia d'extingir el dia que desapareixeria la fada Melusina. Aleshores el Nom, sota els retocs successius del qual podríem acabar retrobant en el seu origen el bell retrat d'una estranya que no hauríem conegut mai, ja no és més que la simple targeta fotogràfica d'identitat a la qual acudim per saber si coneixem, si hem de saludar o no una persona que passa. Però si una sensació d'un any passat —com aquells instruments de música que enregistren i conserven el so i l'estil

dels diferents artistes que el van tocar— permet que la nostra memòria ens faci sentir aquell nom amb el timbre particular que tenia aleshores per a la nostra oïda, i sentim la distància que separa l'un de l'altre els somnis que van significar successivament per a nosaltres les seves síl·labes idèntiques d'aquell nom que no ha canviat en aparença. Per un instant, del refilet que tornem a sentir tal com era en aquella primavera antiga, podem extraure, com dels tubets que fem servir per pintar, el matís just, oblidat, misteriós i fresc dels dies que havíem cregut recordar quan, com els mals pintors, donàvem a tot el nostre passat estès sobre una mateixa tela els tons convencionals i tots idèntics de la memòria voluntària. Ara bé, al contrari, cadascun dels moments que el van compondre feia servir, per a una creació original, en una harmonia única, els colors d'aleshores que ja no coneixem i que, per exemple, encara m'encanten tot d'una si, gràcies a un atzar qual·sevol, el nom de Guermites, tot recuperant per un instant després de tants anys el so, tan diferent del d'avui, que tenia per a mi el dia del casament de la senyoreta Percepied, em fa tornar aquell malva tan suau, massa brillant, massa nou, amb què es vellutava la corbata inflada de la jove duquessa i, com una vinca inaccessible i re florida, els seus ulls assolellats amb un somriure blau. I el nom de Guermites d'aleshores és també com un d'aquells petits globus en els quals han posat oxigen o un altre gas: quan aconseguixo punxar-lo, fer-ne sortir el que conté, respiro l'aire de Combray d'aquell any, d'aquell dia, barrejat amb l'olor d'arços blancs agitada pel vent del cantó de la plaça, precursor de la pluja, que de mica en mica feia que el sol s'esvanís, el deixava que s'estengués sobre la catifa de llana vermella de la sagristia i el revestia amb una carnació brillant, quasi rosa, de gerani, i amb aquella dolçor, com qui diu wagneriana, en l'alegria, que confeireix tanta noblesa a la festivitiat. Però fins i tot a part de rars

minuts com aquells, en què bruscament sentim com l'entitat original s'estremeix i reprèn la seva forma i el seu cisellat en el si de les síl·labes avui mortes, si en el terbolí vertiginós de la vida de cada dia, on ja no tenen sinó un ús enterament pràctic, els noms han perdut tot color com una baldufa prismàtica que giravolta massa de pressa i que sembla grisa, en canvi, quan, en l'ensonyament, pensem, intentem, per tal de retornar al passat, alentir, suspendre el moviment perpetu que ens arrossega, de mica en mica tornem a veure com apareixen, juxtaposades, però enterament distingibles les unes de les altres, les tonalitats que en el decurs de la nostra existència ens va presentar successivament un mateix nom.

Quina era la forma que es perfilava als meus ulls en aquest nom de Guermantes, quan la meva dida —que sens dubte ignorava, tant com jo mateix avui, en honor de qui havia estat composta— em bressolava amb aquella vella cançó: *Glòria a la marquesa de Guermantes*, o quan, uns anys més tard, el vell mariscal de Guermantes, fent omplir d'orgull la meva criada, s'aturava als Champs-Élysées tot dient: «Quin nen més maco!», i treia d'una bombonera de butxaca una xocolatina, això no ho sé. Aquells anys de la meva primera infantesa ja no són dins meu, em són exteriors, no puc aprendre'n més si no és, com pel que fa a tot el que ha succeït abans de néixer, pels relats dels altres. Però més tard trobo successivament, en la durada en mi d'aquell mateix nom, set o vuit figures diferents; les primeres eren les més boniques: de mica en mica el meu somni, forçat per la realitat a abandonar una posició insostenible, retrocedia novament una mica fins que es veia obligat a tornar a recular. I al mateix temps que la senyora de Guermantes, canviava de casa, sorgida ella també d'aquell nom que fecundava d'any en any tal paraula sentida o tal altra que modificava els meus ensenyaments; aquella casa les

reflectia en les seves pedres mateixes, esdevingudes reflectants com la superfície d'un núvol o d'un llac. Una torre de castell sense gruix que no era sinó una franja de llum ataronjada i des de dalt de la qual el senyor i la seva dama decidien sobre la vida i la mort dels seus vassalls havia deixat el seu lloc —a l'extrem d'aquell «cantó de Guermantes» on, durant tantes belles tardes, jo seguia amb els meus pares el curs del Vivonne— a aquella terra torrentosa on la duquessa m'ensenyava a pescar truites i a conèixer el nom de les flors en raïms violetes i rogençs que decoraven els murs baixos dels tancats dels voltants; després havia estat la terra hereditària, la poètica propietat, on aquesta raça altiva de Guermantes, com una torre groguenca i floronada que travessa les edats, s'elevava ja sobre França, mentre que el cel encara era buit allà on més tard havien de sorgir Notre-Dame de París i Notre-Dame de Chartres; mentre que en el cim del turó de Laon, la nau de la catedral no s'havia posat encara com l'Arca del Diluvi al cim del mont Ararat, plena de Patriarques i de Justos ansiosament abocats a les finestres per veure si la còlera de Déu s'ha calmat, emportant-se els tipus de vegetals que es multiplicaran damunt la terra, desbordant d'animals que s'escapen fins i tot per les torres on els bous, passejant tranquil·lament sobre la teulada, miren des de dalt les planes de la Xampanya; mentre que el viatger que deixava Beauvais al capvespre encara veia com el seguien tot girant, desplegadas sobre la pantalla d'or del sol ponent, les ales negres i ramificades de la catedral. Era, aquest Guermantes, com el marc d'una novel·la, un paisatge imaginari que em costava representar-me i que encara tenia més desig de descobrir, enclavat enmig de terres i de carreteres reals que tot d'una s'impregnarien de particularitats heràldiques, a dues llegües d'una estació; recordava els noms de les localitats veïnes com si haguessin estat situades als peus del Parnàs o de l'Helicó, i em semblaven precioses com les

condicions materials —en ciència topogràfica— de la producció d'un fenomen misteriós. Tornava a veure els escuts d'armes pintats en els sòcols a sota dels vitralls de Combray, els quarters dels quals s'havien anat omplint, segle rere segle, amb tots els senyorius que, per matrimonis o adquisicions, aquesta il·lustre casa havia fet volar cap a ella des de tots els racons d'Alemanya, d'Itàlia i de França: terres immenses del Nord, ciutats poderoses del Migdia, que havien vingut a unir-se i a compondre's en Guermantes i, perdent la seva materialitat, inscriure al·legòricament la seva torre de sinople o el seu castell d'argent en el seu camp d'atzur. Havia sentit parlar de les cèlebres tapisseries de Guermantes i les veia, medievals i blaves, una mica gruixudes, destacant-se com un núvol sobre el nom amarant i llegendari, als peus de l'antic bosc on tan sovint va caçar Xildebert, i aquell fons subtil i misteriós de les terres, aquella llunyania dels segles, em semblava que tan bé com mitjançant un viatge jo penetraria en els seus secrets, només acostant-me un instant a París a la senyora de Guermantes, sobirana del lloc i dama del llac, com si la seva cara i les seves paraules haguessin de posseir l'encant local de les arbredes i de les ribes, i les mateixes particularitats seculares que el vell costumari dels seus arxius. Però aleshores havia conegut en Saint-Loup, que m'havia fet saber que el castell només es deia Guermantes des del segle XVII, quan la seva família l'havia adquirit. Fins aleshores havien residit a la rodalia, i el seu títol no venia d'aquesta regió. El poble de Guermantes havia rebut el nom del castell, després del qual s'havia construït, i per tal que no en destruís les perspectives, una servitud que romania en vigor regulava el traçat dels carrers i limitava l'alçària de les cases. Pel que feia a les tapisseries, eren de Boucher, comprades en el segle XIX per un Guermantes afeccionat, i estaven col·locades, al costat de quadres de caça mediocres que havia pintat ell mateix, en un saló força lleig enta-

pissat amb drap de cotó i pelfa. Mitjançant aquestes revelacions, en Saint-Loup havia introduït en el castell elements estranys al nom de Guermantes que ja no em van permetre continuar extraient únicament de la sonoritat de les síl·labes el detall de les construccions. Aleshores, en el fons d'aquell nom s'havia esborrat el castell reflectit en el llac, i el que se m'havia aparegut al voltant de la senyora de Guermantes com la seva residència havia estat el palau de París, el palau de Guermantes, límpid com el seu nom, ja que cap element material i opac venia a interrompre'n ni a encerrar-ne la transparència. De la mateixa manera que l'església no significa únicament el temple, sinó també l'assemblea de fidels, aquell palau de Guermantes comprenia tots aquells que compartien la vida de la duquessa, però, aquells íntims que jo no havia vist mai, per a mi només eren noms cèlebres i poètics, i com que únicament coneixia persones que no eren, també, més que noms, no feien més que engrandir i protegir el misteri de la duquessa tot estenent al seu voltant un vast halo que com a molt s'anava degradant.

En les festes que celebrava, com que jo no m'imaginava per als convidats cap cos, cap bigoti, cap botina, cap frase pronunciada encara que fos banal, o fins i tot original d'una manera humana i racional, aquell terbolí de noms que introduïa menys matèria que no ho faria un sopar de fantasmes o un ball d'espectres, al voltant d'aquella estatueta de porcellana de Saxònia que era la senyora de Guermantes, servava una transparència de vitrina en el seu palau de vidre. Més tard, quan en Saint-Loup em va haver explicat anècdotes relatives al capellà, als jardiniers de la seva cosina, el palau de Guermantes havia esdevingut —com hauria pogut ser antany un Louvre— una mena de castell envoltat, enmig de París mateix, de les seves terres posseïdes hereditàriament, en virtut d'un dret antic estranyament supervivent, i sobre

les quals ella exercia encara privilegis feudals. Però aquesta última casa s'havia esvanit també quan havíem anat a viure ben a prop de la senyora de Villeparisis en un dels pisos veïns del de la senyora de Guermantes, en una ala del seu palau. Era una d'aquelles cases velles com potser encara n'hi ha i en les quals el pati d'honor —ja fos per al·luvions aportats per la marea ascendent de la democràcia, ja fos per llegats de temps més antics en què els diversos oficis s'agrupaven al voltant del senyor— sovint tenia en tots dos cantons rebotigues, obradors, fins i tot talleret de sabater o de sastre com els que es veuen arrambats en els flancs de les catedrals que l'estètica dels enginyers no ha desembarassat, un porter sabater, que criava gallines i cultivava flors— i al fons, en la construcció «que feia de residència», una «comtessa» que, quan sortia en la seva vella calessa de dos cavalls, mostrant sobre el capell unes caputxines que semblava que s'havien escapat del jardinet de la porteria (que duia al costat del cotxer un criadet que baixava a portar targetes de visita a cada palau aristocràtic del barri), enviava indistintament somriures i salutacions amb la mà als nens del porter i als llogaters burgesos de l'edifici que en aquell moment passaven i a qui confonia amb la seva desdenyosa afabilitat i la seva altivesa igualitària.